

ПОСЕБНИ ОБЛИЦИ РАДА

ВАНРЕДНА НАСТАВА

Реализацијом програмских садржаја у оквиру редовне наставе српског језика остварује се највећи део васпитно-образовних задатака које садржи овај предмет. Међутим, одувек је постојала потреба да се организују и други облици рада, који су у тесној вези са редовном наставом и која са њоме чине јединствен процес стицања трајних знања, умења и навика најмлађих ученика. У наставној пракси те активности су имале разноврсну форму (ванредни часови, кружоци, посебна задужења и сл.), али нису биле наставна обавеза, па је њихова организација, углавном, зависила од добре воље и педагошке и методичке способности наставника.

План и програм, међутим, обавезује учитеља да организује неколике облике ванредне наставе који се уклапају у структуру послова четрдесеточасовног радног времена. То су:

- допунска настава,
- додатна настава,
- продужна настава.

1. Допунска настава се планира и остварује у току наставне године у оним фазама наставног процеса када дође до заостајања појединих ученика у савладавању програмских садржаја. Узроци таквих појава су најчешће субјективне природе и треба их тражити у слојевитој психи ученикове личности (неповерљивост, несигурност, страх и сл.), али могу постојати и објективни узроци за неуспех у раду (дужа болест, породични проблеми, досељење из неразвијене друштвене средине и др.). Одлуку о планирању допунских облика рада са таквим ученицима учитељ доноси тек пошто се уверио да они не могу да постигну задовољавајуће резултате у редовној настави, али је пожељно да

предходно консултује психолошко-педагошку службу и, свакако, ученикове родитеље.

Заостајање у овладавању наставне грађе може се односити на бројне њене захтеве, али се они могу схематски груписати и чинити основу за планирање и реализацију допунске помоћи слабијим ученицима:

- тешкоће у читању и писању (први и други разред),
- недостаци у говорном комуницирању (први, други, трећи и четврти разред),
- одступање од језичког стандарда (први и други разред),
- типичне правописне грешке (први, други, трећи и четврти разред),
- слабо интересовање за читањем и књигом уопште (први, други, трећи и четврти разред),
- неуредна и нередовна израда домаћих задатака (први, други, трећи и четврти разред).

Добро је да се ученици којима је неопходна допунска помоћ, групишу према тим или сличним наставним потребама, али је најбоље, кад год је то објективно (временски и просторно) изводљиво, да се организује индивидуални приступ таквом ученику. То захтева појачане напоре од учитеља, али се стиже сигурнијим путем до жељеног циља: да се ученик што пре придружи осталој већини у разреду у савладавању наставних садржаја. У томе, пак, учитељ може тражити потребну помоћ од бољих ученика из одељења, али је неопходно да посаветује и родитеље како би и они дали свој допринос у решавању таквих проблема.

Основа за методичко опредељење у приступу допунској настави мора увек бити у томе како како помоћи слабом ученику да надокнади изгубљено и да то, истовремено буде и брзо, једноставно и трајно. Зато је врло важно да план допунског рада буде што оперативнији и што разноврснији у облицима, методама, поступцима и очигледности и колико год је то могуће, да методичка организација рада буде другачија од начина на који је дата материја заснована на редовним часовима.

Упоредо са допунским задужењима такви ученици треба и на редовним часовима да се активирају, у почетку једноставнијим задацима, а за постигнуте успехе ваља их стимулисати похвалама пред читавим одељењем. Природно је очекивати да ће такве активности донети позитивне резултате који уводе слабијег ученика у нормалан процес редовне наставе, чиме престаје потреба за допунским радом. Но, и тада је потребно о таквим ученицима водити посебну бригу и документацију и захтеве посебно дозирати по тежини како би се поново довели у подређен положај.

2. Додатна настава се организује за оне ученике четвртог разреда који су у предходна три разреда остварили надпросечне резултате у настави српског језика у целини или у појединим његовим програмским подручјима. Имајући у виду и ову активност као наставну обавезу, учитељ ће од првог разреда откривати, усмеравати и неговати склоности даровитих појединаца који не испољавају само наклоности и љубав према овом предмету већ и у свакодневном раду потврђују да су кадри да реше и сложене наставне задатке.

Иако се појачано интересовање таквих ученика најчешће односи на све програмске садржаје, добро је да они благо усмеравају у једном правцу, чиме се постижу најмање три циља: 1) додатна настава се оперативније и ефикасније организује ако се формирају групе на основу тематских опредељења (за језик, за читање и анализу књижевних текстова, за неговање усмене или писане комуникације); 2) такав приступ обезбеђује појачан индивидуални рад који знатније утиче на даље и садржајније итересовање појединаца за ту област; 3) оваква настава подразумева тимско планирање (актив учитеља четвртог разреда) и координиран рад, што представља увод у додатне активностина следећем ступњу обавезног школовања. Истина, то се првенствено односи на развијене школе, то је природно да се у неразвијеним школама додатна настава организује на други начин – формирањем групе (најмање три ученика) у оквиру једног одељења четвртог разреда и за наставу овог предмета у целини.

Планом и програмом се предвиђају само оријентациони програмски садржаји за додатну наставу у четвртном разреду, што је и разумљиво

имајући у виду да се она планира и на основу индивидуалних ученичких склоности. Ипак, чини се да је потребно нагласити две појединости: 1) да се у избору штива за анализу обавезно одаберу неколика која говоре о заштити и унапређењу човекове животне средине, и 2) неопходно је да се у оквиру језичких истраживања предвиди проучавање језика и стила и средстава масовне комуникације (штампе, радија, телевизије).

Оперативне планове рада (за два периода – прво и друго полугодиште) доноси актив учитеља четвртог разреда на основу сређених података до којих се дошло почетком наставне године: број ученика по одељењима, његова опредељења за проучавање појединих предметних подручја, посебне склоности појединаца, могућности школске и градске (месне) библиотеке, опремљеност школе наставним средствима, нарочито савременим, годишњи план рада школе и др. Истовремено, актив одлучује о задужењима учитеља за рад и рад група.

Методичка организација активности у оквиру додатне наставе представља битан услов за успешну реализацију планираних садржаја. У опредељењима ваља се редовно придржавати принципа условности (индивидуалне способности ученика, природа материје која се проучава, наставни тренутак у коме се реализује дата појава, расположива наставна средства и сл.), а посебно је важно да се успостави трајан однос између ученика и учитеља, какав захтева модерна методика наставе српског језика: ученик – чита, пише, говори, истражује, открива, процењује, вреднује, закључује, поставља питања, упоређује, а учитељ – усмерава, подтиче, упућује, наговештава, ствара проблемске ситуације, подржава, охрабрује, похваљује. Нема сумње да је такав приступ истовремено и натежи, јер захтева од ученика проицљивост, радозналост, маштовитост, функционално мишљење и од учитеља поред методичке оспособљености, тактичност и одмереност, стрпљење и еластичност. Међутим, тако се најефикасније остварује основни циљ додатне наставе: да се прошире и продубе знања даровитих појединаца, али да се у њима развијају и трајне навике да самостално решавају и најслоенија наставна питања, чиме се поуздано припремају за самообразовање и стваралачки рад.

Због природе програмских садржаја и методологија рада у додатној настави пожељна је тесна сарадња са одговарајућим секцијама слободних ученичких активности. Она се остварује различито: од појединачних наступа (нпр. члан литерарне дружине чита оригиналан састав на часу додатне наставе, а затим се о томе води разговор), преко заједничких састанака (унапред припремљених), до организованих наступа на приредбама, такмичењима, конкурсима и сл.

Конечно, потребно је омогућити таквим даровитим појединцима да се што чешће и трајније афирмишу у ближпј и широј средини, јер њима је то ефикаснији подстицај за даљи рад од високе оцене коју су свакако стекли у редовној настави. Поред наступа на поменутих приредбама, такмичењима и конкурсима ваља успоставити трајну повезаност са библиотекама књижевним клубовима, новинским редакцијама и сл. И кад год је то могуће, укључити се у њихове активности.

3. Продужна настава изводи се по завршетку наставне године (понекад и на крају првог полугодишта или у току зимског распуста) за све оне ученике који нису у довољној мери савладали наставне садржаје. Разредна већа утврђују предлоге на основу података и анализа (број ученика за који се организује продужна настава, задужења учитеља за поједине стручне групе или разреде, план и програм активности и др.), а наставно веће све то одобрава и ангажује педагога или психолога да пружи посебну стручну помоћ извођачима наставе.

Методичка организација ове наставе је скоро у свему иста као у допунској настави, али је потребно водити рачуна о следћем: ако су ученици предвиђени за продужну наставу похађали раније допунску (што пракса најчешће и потврђује), онда је неопходно да се у методичком приступу што више остварује принцип индивидуалности и да се траже она решења која нису коришћена у допунској настави.

Неоспорно је да се ванредном наставом остварују значајниј васпитно-образовни циљеви и да је треба организовати у функционалном садејству са бројним и сложенијим захтевима редовне наставе кад год се за то укаже потреба. Ипак, таква настава обухвата само мањи број ученика у једном одељењу (најслабије и најбоље, уколико се ови други

интересују за додатне активности) па је већина ученика, у овом случају, обухваћена само редовним наставним процесом.

Зато постоје и ваннаставне, слободне ученичке активности које обухватају талентоване ученике за поједине, уже специјалне садржаје за које они не само да имају љубави него и несумњиве способности, а без обзира на то какав општи успех у школи имају у току наставне године.

ЛИТЕРАТУРА

Вучковић, М. (1993). *Методика наставе српског језика и књижевности*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.